

Віктор Мойсієнко
(Житомир)

ЧОМУ НА ПОЛІССІ МОЗОЛЮ НАЗИВАЮТЬ ЖАБОЮ?

(До етимології слов'янських дериватів з коренем *zab-)

Номен жаба 'Rana' < *zaba належить нині до етимологізованих: більшість дериватів від *zab - зводяться до архісеми 'волога, аморфна маса' [ЕСУМ, II, 183; ЭСБМ, III, 190; Фасмер, II, 32]. Не викликає сумніву, що *zaba 'Rana' первинно 'волога, аморфна, драглиста маса', оскільки відповідники праслов'янському номену, що сягає індоєвропейського *guebha знаходимо й в інших індоєвропейських мовах (переважно германських). Однак семантична дисперсність номінантів з коренем *zab - у слов'янських мовах (див.додаток) не дозволяє однозначно звести їх до однієї архісеми. Зовсім непросто семантично обґрунтувати етимологічну близькість жаба 'Rana', зхпл. жаба 'мозоля', схсл. жаба 'стенокардія', српсл. жабица 'гнутисть', п.діал. zabica 'поперечна або скісна палка у дверях'. Можливо, для пояснення слов'янських утворень із коренем жаб- варто брати до уваги кілька архісем?

Безхвості земноводні (далі б.з.) відомі ще з другого періоду кайнозойської ери [УРЕ, V, 40]. У Європі поширено їх 8 родів, 12 видів (всього в природі відповідно 138 і 800) [БЕ, V, 320]. Проте, не дивлячись на таку древність реалії (кілька мільйонів років), номени для її позначення оригінальні і спільні лише для споріднених мов, як досить оригінальна (часто навіть національна) їхня мотивація:

а. frog нім. Frosch зводяться до *preu- 'стрибати' [Wahrig, 505; Kluge, 211; OD, 378];

а. toad - до *tadige, *tadde [OD, 927];

псл. *zaba, лат. Bufo - до g^uēbh- 'слизистий, в'ялий, відвислий' [ЕСУМ, II, 183; Walde, I, 121]; допускається як звуконаслідувальне [ЭСБМ, III, 190; Machek, 721];

лат. Rana, фр. grenouille пов'язуються із лат. ranuncula, яке в свою чергу зводиться до *racsna 'крикун' [Walde, II, 416; Gammilscheg, 497];

фр. crapaud - до старе 'сміття, нечистоти', 'лишай, короста' [Gammilscheg, 272];

нім. Krote, гр. βατραχος - до *guredh-, *gurdhn 'жаба' [Kluge, 408; Boisacq, 117];

гр. βατραχος деякі дослідники допускають зближення з лат. Botrax 'ящірка' [Chantraine, 170];

укр., блр., рос., ропуха, п., ч. ropucha - до *xоrр-/*kоrр- 'шершавий, нерівний' [Фасмер, III, 503; ЕСУМ, III, 41];

лит. Rupeze. лтс.gururis пов'язуються з gurus 'шершавий, вибоїстий' і зводяться до *uraksna 'шиповатий, шершавий', а далі до гр.ροχις 'хребет' [Walde, II, 416];

рос. лягушка пов'язується з ляга і далі зводиться до семи 'слизький, мокрий' [Фасмер, 11, 548; Маковский, 124].

Таким чином, основні мотиваційні ознаки (м.о.) номенів на позначення б.з. у індо-європейських мовах зводяться до :

- 'слизистий, аморфний, в'ялий';
- 'нерівний, шершавий';
- 'нечистоти, непотріб';
- 'звуконаслідування'.

Попри значну кількість видів б.з. і велику їх зовнішню подібність, у мовах (індоєвропейські, тюркські, фіно-угорські [Севорт'ян, 42; УРС, 52; ВРС, 74]) послідовно протиставляється лише дві назви:

укр.	жаба	-	ропуха;
блр.	жаба	-	ропуха;
рос.	лягушка	-	жаба;
п.	žaba	-	ropucha;
ч.	žaba	-	ropucha;
лат.	Rana	-	Bufo,
а.	frog	-	toad;
нім.	Frosch	-	Kröte;
фр.	grenouille	-	sapaud;
ісп.	rana	-	sapo;
італ.	rana	-	rospo,
лит.	varle	-	gupuze;
уг.	beka	-	varangy;
каз.	бака	-	курбака;
тур.	kurbaga	-	kara kurbagasi.

Звичайно, на наддіалектному рівні кожна мова представлена значно більшою кількістю номінантів для позначення 'Rana' і 'Bufo': пор. укр. жабалуха, скока, кряка. веселока, пернатка, скрекотень, плюгавка тощо 'Rana' та рапуха, крокуха, ропавка, коропаля, коропавиця, куртавка, землячка, шкраба, скрега. скога, порохнавка, порхавка, коропка, чарапиha, підтрамниця, короставка, порплиця, клешня, сикавка, куртавка. босорка тощо 'Bufo' [Дзензелівський, 243] ; п. ropucha, xrostuk, xgast, xgustavo žaba, paqsyvo žaba, skropac, karpavo žaba [AJS, IV, 588]; purchacz, krostawa [RLTN, XXIII] 'Bufo'. Тут бачимо значну лексичну дисперсність, різну мотивацію постання номенів, однак знову ж таки в одній конкретній мовній системі протиставляються дві назви.

Чому саме дві лексеми віділяється? Адже видів значно більше. Чому всі вони не зводяться до однієї назви? Адже всі б.з. досить подібні.

Така діномінація б.з., очевидно, пов'язана зі способом життя їх та уявленнями про жаб різних народів, представленими численними віруваннями, міфами.

Жабу людина бачить як у воді, так і на суші. І хоч всі жаби тяжко переносять нестачу вологи, разом з тим вони можуть упадати в літню сплячку у вологих місцях (під час засух), а з першим дощем вилазять. Звідси і вірування, що жаби приносять дощ [БЕ, V, 321].

У різних міфопоетичних системах функції жаби як позитивні (зв'язок з плодороддям, родючістю, відродженням), так і негативні (зв'язок з хтонічним світом, мороком, хворобою, смертю [МНМ, II, 84; Плачинда, 174; Скуратівський, 381-384; ССМ, 256-257; Судник, Цивьян, 137-152; Чубинський, I, 70]). Жаба – символічна тварина нижнього царства, водночас і хтонічна, і мудра (про що свідчить багато фольклорних мотивів), часто пов'язана з вологою, заклинанням дощу, проте, як і з усіма гадами, з жабою пов'язують нечисту силу. Крізь призму таких вірувань, напевно, і можна пояснити двоіменність б.з. у більшості мов, причому слід відзначити, що за одним із номенів, як правило, закріплюється можливість розвитку негативної експресії; інше ж, переважно, стилістично нейтральне:

укр. жаба – переважно, нейтральне;

ропуха – тільки негативне (нею лякають дітей, саме вона забирає молоко у корови тощо);

рос. лягушка – нейтральне (навіть швидше позитивне);

жаба – тільки негативне 'зла баба', 'назола', різні захворювання.

Баба, что жаба. Бил дед бабу, грозясь на жабу [Даль];

а. frog – переважно, нейтральне;

toad – завжди негативне (a big toad in a little puddle 'місцевий поводитир, глава, туз'; eat smb's 'бути підлизом' [Кунин, 767;]; toad-eating 'плазування, низькопоклонство'; toadstool 'поганка' [АУС, II, 531];

нім. Frosch – нейтральне;

Kröte – негативне (giftige Kröte 'відьма, злока', krötig 'нахабний' [Москальская, I" 752]).

До речі, відома російська казка "Царевна лягушка" на всі мови перекладається саме стилістично нейтральним номеном. Немислимий переклад в укр. "Царівна ропуха" чи в нім. "Zaгенkröte".

Саме негативна семантика однієї в назв б.з., що базується на міфологічних уявленнях про жабу і дала підставу для номінації різних захворювань у слов'янських мовах (див. № 2, 3, 4, 46, 47, 48, 49, 60, 63, 68, 74, 75, 79, 80 ,85-88)*. Найчастіше у діалектах Східної Славії та Польщі *жабою* називають стенокардію та ангіну, а також різноманітні

* Тут і надалі для ілюстрації вказується порядковий номер семени, наведеної у додатку.

запалення горла, зіва у людей і худоби. Мотивувати постання назв перших двох хвороб можна існуючими віруваннями та переказами про деякі захворювання у слов'ян. Так дання на Поліссі досить часто є наслідком проникнення в організм, саме в область грудної клітки, гада: жаби або гадюки. Слабким місцем цього припущення є те, що ніде на Поліссі дання не номінують жабою. Зрештою, чому інші захворювання (біль у животі, голові) не називають жабою? Можливо, сенс тут у больових відчуттях: при стенокардії – відчуття тиску у грудях "жаба давить"; при ангіні та різних запаленнях – відчуття опіку. Тобто маємо співвіднесеність сем 'жаба' – 'тиснути, гнути' та 'жаба' – 'горіти'. Подібні семантичні перенесення помічено і в інших мовах та мовних групах:

- да. *tosca* 'Rana, Bufo' і днн. *zusan* 'палити';
- лат. *gana* і агеге 'горіти';
- да. *use* 'Rana' і гот. *aukan*, да. *easian*, лит. *augu* 'рости, збільшуватися' < 'гнути';
- нд. *Page* 'Rana', *Bufo* і гот. *fahan* 'хапати' < 'гнути';
- лит. *varle* і вірм. *varim* 'палю' [Маковський, 124].

Підтвердженням таких міжмовних перенесень може служити подібність семантичного поля номена жаба у різних мовах (не лише індоєвропейських).

Міжмовні семантико-типологічні паралелі номена жаба.

Мова	а.	нім	фр	лат	гр	укр	бл р	рос	п	блг	тур	узб	якут
Семема							р	+	+				
хвороба горла								+	+				
хрипота	+												
стенокардія		+				+		+					
запалення у худоби				+				+	+				
з'єдн. деталь у плузі	+					+	+						
ямка у жорні						+	+	+	+			+	
засувка у дверях	+								+				
підківка у взутті							+		+				
стрілка на копиті	+				+	+				+		+	+
гачок, петля	+	+											
аксельбант	+												
хрестовина (техн.)	+	+											
морський чорт				+	+								
заглибл. на поверхні						+			+				
хворобливий наріст								+					
ковпачок на осі (техн.)						+			+		+		
рот								+					
зілля, бур'ян						+	+	+	+			+	
палка, тріска						+	+						
пристрій для підвішуван							+						

брак у полотні						+	+		+					
наріст на крижах у коня								+			+			

Зведення псл. *zaba до *g^uēbha ‘аморфна, волога, слизиста маса’ на фонетичному і семантичному рівнях обгрунтоване. Зваживши на розвиток семантичної структури індо-європейських (і не тільки) номенів, пов’язаних із називанням б.з., обгрунтованою видається і семантична дисперсність у ряді мов (див. таблицю). В етимологіях лексем, що маніфестують б.з. у різних мовах, простежується тенденція:

архісема (‘слизистий, в’ялий, відвислий’, ‘стрибати’, ‘нечистоти, сміття’, ‘звуконаслідування’) > ‘Rana’, властива кільком мовам (як правило, спорідненим) і від неї весь подальший семантичний розвиток. Тобто, семема ‘Rana’ є первинною по відношенні до решти: ‘хвороба’, ‘технічний пристрій’, ‘бур’ян’, ‘кривизна’ тощо.

Щодо псл. *žaba, то тут можливий інший розвиток. У праформах чотирьох мовних сімей, поданих у словнику В.М.Ілліча-Світича

алт. ġübä-/ ġöbä- ‘зігнений, опуклий’;

картв. ġib ‘вивихнути’;

с.-х. g(w)b-/ k(w)p- ‘згинатися, випуклість’;

і.-е. gheub- ‘згинатися, кривий’ [Іллич-Свитыч, 236],

об’єднаних інтерсемою ‘нерівність - гнути’, як бачимо, наявні елементи g(к), b(р). Такі ж кореневі g, b маємо і в і.-е. *g^uēbh-, з якого і виводиться псл. *žaba. У матеріалах словника В.М.Ілліча-Світича не фіксуються праформи з кореневими g(р), b(к) із семантикою ‘вологість, аморфність’. Можна припустити, що *g^uēbh-, яке дало життя номенам на позначення ‘Rana’ у слов’янських та ряді діалектів германських мов, - пізні праіндоєвропейське утворення.

Разом з тим у і.-е. прамові чітко виділяються деривати із семантикою ‘згинатися, кривий’, які зводяться до *gheub-, що й могло призвести, зважаючи на фонеморфологічну близькість *g^uēbh- та *gheub-, до омонімії вже на праслов’янському мовному ґрунті (пор. лит. žabankai ‘пастка’, žabas ‘хмиз’, балт. gabas ‘гак, вішалка’ [Лаучюте, 66,45,102]).

Враховуючи вищенаведений матеріал, можливо, не варто шукати типологічні паралелі і пов’язувати із жабою блр. жабіць ‘перегинати’ за зразком лат. angina < ango ‘душити’ [Меркулова, 72-78]. Не просто семантично об’єднати жаба ‘Rana’ і поліські лінгвemi жабка ‘пристрій’, на якому підвішується ниг’ (№33), жабка ‘держак у сковороді’ (№34), рос.діал. жабок ‘розпірка у бороні’ (№65), п.діал. žaba ‘частина деревини, у якій обертається воротний бігун’ (№92).

Простіше і очевидніше збагнути, що коли граб *жабіцца* ‘гнеться’, то це і є первинна семантика цього вербатива, яка зводиться до і.-є. *gheub- ‘згинатися, кривий’.

Звідси не буде позбавленим рації й припущення, що зхпл. *жаба* ‘мозоля’ теж таїть архаїчну семантику, адже поява мозолі зумовлена тисненням < ‘випуклість, гнути’.

ДОДАТОК

Слов’янські утворення від *žab-.

1. *Žaba ‘Rana’ - весь ареал;
2. д-р. жаба ‘хвороба ротової порожнини’ /СР-Я, V, 68/;
3. укр. 'жаба ‘мозоля’/КСПГ/;
4. ‘хвороба великої рогатої худоби, в результаті якої присихає шкіра до хребта’ /КСПГ/;
5. 'жабка ‘юркоподібна дерев’яна паличка, закріплена на шнурках, на яких висить нит або ляда’ /Никончук" Матеріали, 252/;
6. ‘колодка з вирізом (заглибленням) для каточка’ /Грінченко, I, 469/
7. ‘ковпачок на кінці осі’/Онишкевич, I, 247/;
8. ‘стрілка на кінському копиті’ /Ibidem/;
9. ‘металевий штир, який всавляють у вісь, щоб не спадало колесо" /Никончук, 68/;
10. ‘регулятор у плузі, що служить для підняття чи опускання леміша’ /Грінченко, II, 469/;
11. ‘паличка в однойменній грі’ /Ibidem/;
12. ‘ракета’ /Ibidem/;
13. 'жабник ‘жовтець їдкий’ /Смик, 334/;
14. ‘частуха подорожникова’ /Смик, 194/;
15. ‘перстач сріблястий’ /Смик, 329/;
16. ‘лютик ядовитий’ /Смик, 335/;
17. 'жаблїр ‘перстач гусячий’ /Смик" 328/;
18. жаб’яча цибуля ‘сусак зонтичний’ /Смик, 216/;
19. жаб’ячі конопельки ‘гадючник в’язолистий’ /Смик, 263/;
20. жаб’ячі вогірочки ‘бобівник трилистий’ /Смик, 304/;
21. жабин корінь ‘дзвоники сибірські’ /Смик, 221/;
22. жабій ‘хвощ польовий’ /Смик, 256/;
23. жабки ‘льонок звичайний’ /Смик, 294/;
24. жабрей ‘шавлія кільчаста’ /Смик, 347/;
25. жаб’яче молоко ‘молочай кипарисовидний’ /Смик, 260/;
26. жабинець ‘жовтець їдкий’ /Смик, 334/;
27. блр. жаба ‘нерівне місце на лезі коси’ /ММ4970, 48/;

28. 'помилка під час ткання, недобій нитки' /ДСБ, 63/;
29. 'деталь у плузі для приєднання полиці і ручок'
/Шаталава, 54/;
30. жабка 'колодочка з дірочкою на верхнім камені жорен'
/Шаталава, 54/;
31. 'залізна набивна підківка для взуття' /ЖНС, 126/;
32. 'металева скобка' /ТС, П, 55/;
33. 'пристрій, на якому підвішується нит' /ТС, П, 55/;
34. 'держак у сковороді' /ДСБ, 63/;
35. жаб'кі 'картопля в лушпайках' /ДСБ, 63/;
36. жа'б'як 'вид шупака' /СБГ, П, 128/;
37. жабові'кі 'неїстівні гриби' /ТС, П, 55/;
38. жа'бурок 'цурка, тріска' /СБГ, П, 129/;
39. жабан'кі 'павутиння' /СБГ, П, 128/;
40. жаб'рына 'ребро' /СБГ, П, 129/;
41. 'жабіцца 'вигинатись' /ТС, П, 55/;
42. 'жабіны 'хаткі 'раковини молюсків' /СБГ, П, 128/;
43. 'жабіна 'язвина, ямка, вибоїна' /ТС, 11, 130/;
44. рос. Жаба 'рот, паща' /СРНГ, ІХ, 49/;
45. 'круп' /Вгүскнер, 660/;
46. 'хвороба, вроки' /СРНГ, ІХ, 49/;
47. 'короста нариви на морді у коня' /Вгүскнер, 660/;
48. 'жабка 'запалення язика та слизистої оболонки рота'
/СРНГ, ІХ, 51/;
49. 'пухлина на шиї' /Маковский, 78/;
50. 'дерев'яна палиця у млинарстві, кінець якої окований
залізом' /СВГ.85/;
51. 'ямка в нижньому жорні' /СВГ, 85/;
52. 'кістяний наріст на бабках у коня' /СДГ, І, 147/;
53. жабикъ 'дорогоцінний камінь' /СРЯ, V, 68/;
54. 'жабрей 'перекотиполе' /СДГ, І, 147/;
55. 'чебрець' /СДГ, 1,147/;
56. жабтиться 'скупитись' /Маковский, 78/;
57. 'жабицца 'морщитись' Расторгуев, 98/;
58. 'жабиться 'корчитись від спеки' /СРНГ, ІХ, 50/;
59. жа'бать 'їсти, жерти' /СРНГ, ІХ, 49/;
60. жа'бище 'невизначена хвороба у замовляннях' /СРНГ, ІХ, 49/;
61. 'жабина 'вибоїна, яма' /СРНГ, ІХ, 50/;
62. 'жаблина 'нерівне місце (впадина чи випуклість) на дощі або
дереві' /СРНГ, ІХ, 50/;
63. 'жабица 'свинка, хвороба горла' /СРНГ, ІХ, 50/;
64. 'жабородка 'бородавка' /СРНГ, ІХ, 50/;
65. жа'бок 'розпірка на бороні' /СДГ, І, 147/;

66. 'жабица 'частина жорен' /СРНГ, IX, 50/;
67. жабер'цы 'зазубні, нарізи на кінці вудки' /СРНГ, IX, 50/;
68. блг. жаба 'хвороба губ у домашньої худоби від отруєння' /БД 245/;
69. 'залізний пристрій на осі, який тримає колесо, щоб воно не спадало /БД 245/;
70. 'жабам 'брати, хватати' /БД 245/;
71. схр. žaba 'маля сома' /Mihajlović, 100/;
72. чеськ. žabak 'калюжа' /Маковский, 78/;
73. žabnik 'водяний жовтець' /Шамота, 18/;
74. п. žaba 'біль у шлунку' /S, VI, 262/;
75. 'струп, шрам від рани' /Ibidem/;
76. 'порохнявий сук у деревині' /Ibidem/;
77. žabä 'взуття з дерев'яною підошвою' /Ibidem/;
78. 'засохлі соплі' /Ibidem/;
79. žaba 'хвороба худоби' /Fed, 412/;
80. 'катаракта' /S, VI, 262/;
81. 'хвороба у корови на очах' /PMGR/;
82. 'равлик' /MPKJ, III, 175/;
83. 'виймка у нижньому жорновому камені' /AGM, V, 223/;
84. 'вид штучного вогню (типу бенгальського) /PKJ, XVI, 215/;
85. 'хвороба на язиці' /Wisła, IV, 870/;
86. 'хвороба шлунка у корів' /PMGR/;
87. 'хвороба пліснявка' /PMGR/;
88. 'хвороба горла' /Zb., III, 46/;
89. 'брак у полотні' /PMGR/;
90. 'насадка, ковпачок на лампі' /PMGR/;
91. 'частина коси біля п'ятки' /PMGR/;
92. 'частина деревини, у якій обертається воротний бігун' /Maz., III, 42/;
93. 'м'яке місце на середній частині копита коня' /PMGR/;
94. 'неїстівний гриб *Coprinus atrameatariua* /PMGR/;
95. žabica 'поперечна або скісна палиця у дверях' /Pobt, 119/;
96. 'кругленькі дрібні камінчики в полі' /Wisła, VIII, 217/;
97. 'вид вологої скелі' /PMGR /;
98. žabka 'залізний пристрій на кінці дишла, що тримає нашійник' /Zb., X, 207/;
99. 'частина сорочки, що з'єднує комір з бережками' /PMGR /;
100. 'залізні штабки, якими кріпляться до дверей дерев'яні замки' /PF, V/;

101. 'віймка в товщій частині пірамідальної дерев'яної деталі вітряка, яка допомагає тримати лопасті'/PMGR /;
102. 'жарка підківка на носку черевика'/РУРАН, LXXII/;
103. 'шуруп зі спеціальною головкою'/Ibidem/;
104. 'вид спеціального ключа для вигвинчування шурупів'/Ibidem/;

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

- БД – Българска диалектология. - София, 1976.
- БЕ – Ф.А.Брокгаузъ, И.А.Ефронъ. Энциклопедический словарь. У 80 томах . - СПб., 1890-1904.
- ВРС – Венгерско-русский словарь. - М.,-Будапешт, 1974.
- Грінченко – Гринченко Б.Д. Словарь украинского языка. Тт.1-4.- К.,1958-1959.
- Даль – Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Тт. 1-4. - СПб., 1996.
- Дзендзелівський – Дзендзелівський Й.О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови. - К., 1984.
- ДСБ – Дыялектны слоўнік Брэстчыны. - Мінск, 1989.
- ЖНС – Жывое народнае слова.- Мінск, 1992.
- Иллич-Свитыч – Иллич-Свитыч В.М. Опыт сравнения ностратических языков. Сравнительный словарь Б-К. - М.,1971.
- КСПГ – Картотека словника поліських говорів. Знаходиться на кафедрі української мови Житомирського педінституту.
- Кунин – Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. - М.,1984.
- Лаучюте – Лаучюте Ю.А. Словарь балтизмов в славянских языках. - Л.,1982.
- Маковский – Маковский Удивительный мир слов и значений.. - М.,1989.
- Меркулова – Меркулова В.А. //Этимология 1963. - М.,1964.
- ММ-1970 – Матэрыялы для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак. - Мінск, 1970.
- МНМ – Мифы народов мира. В 2-х т. - М., Минск, Смоленск, 1994.
- Москальская – Москальская О.И. Немецко-русский словарь. - М., 1980.
- Никончук – Никончук М.В., Никончук О.М. Транспортна лексика правобережного Полісся у системі східнослов'янських мов. - К., 1990.
- Никончук, Матеріали – Никончук М.В. Матеріали до Лексичного атласу української мови. (Правобережне Полісся). - К., 1979.

- Онишкевич – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. У двох частинах. К., 1984.
- Расторгуев – Расторгуев П.А. Словарь народных говоров Западной Брянщины. - Минск, 1978.
- СБГ – Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. В 5-ці тг. - Минск, 1979 - 1986.
- СВГ – Словарь вологодских говоров. - Вологда, 1985.
- СДГ – Словарь русских донских говоров. Тт. 1-3. - Ростов-на-Дону, 1975-1976.
- Севортьян – Севортьян Э.В. Этимологический словарь тюркских языков. "Б". - М., 1978.
- Скуратівський – Скуратівський В.Т. Русалії. - К., 1997.
- Смик – Смик Г.К. Корисні та рідкісні рослини України. Словник-довідник народних назв, - К., 1991.
- СРНГ – Словарь русских народных говоров. Выш. 1-22. - М., 1965-1987.
- ССМ – Словарь славянской мифологии. (Под ред. Грушко Е.А., Медведева Ю.М.). - Нижний Новгород, 1996.
- Судник, Цивьян – Судник Т.М., Цивьян Т.В. О мифологии лягушки // Балто-славянские исследования. 1981. -М., 1982.
- ТС – Тураўскі слоўнік. Тт. 1-4. -Мінск, 1982-1985.
- УРЕ – Українська радянська енциклопедія. В 17 -ти томах.- К.,
- УРС – Узбекско-русский словарь. -М., 1959.
- Чубинський – Чубинський П.П. Мудрість віків. У 2-х томах. ~ К., 1995.
- Шамота – Шамота . Назви рослин в українській мові. - К., 1985.
- Шаталава – Шаталава Л.Ф. Беларускае дыялектнае слова. - Мінск, 1975.
- ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Тт. I-6. - Мінск, 1978-1990.
- AGM – Atlas gwar mazowieckich. T.I Halina Horodyska-Gadkowska i Alina Stryżewska-Zaręba. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1971-1975.
- AJS – Alfred Zaręba. Atlas językowy Śląska. T.I, II, Kraków 1969, 1970 t.III,IV. Warszawa - Kraków 1972,1974.
- Brückner – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. - Warszawa, 1957
- Boisacq – Boisacq E. Dictionnaire etymologique de la Langue Grecque. - Paris, 1923.
- Chantraine – Chantraine P. Dictionnaire etymologique de la Langue Grecque. A - K. Paris,

- Gammilscheg – Gammilscheg E. Etymologisches Wörterbuch der Französischen Sprache.- Heidelberg, 1969.
- Fed. – Michał Federowski. Lud okolic Żarek, Siewierza i Pilicy, jego zwyczaję, sposób życia, obrzędy ... i właściwości mowy. I,II. Warszawa, 1888,1889.
- Kluge – Kluge F. Etymologische Wörterbuch der deutscher Sprache. - Berlin-New-York, 1975.
- Machek – Machek V. Etymologický slovník jazyka českého. Praha, 1968.
- Maz. – Oskar Kolberg. Mazowsze. Obraz etnograficzny. I-V. Kraków 1885-90.
- MPKJ,III – Kazimierz Nitsch. Dialekty polskie Prus Zachodnich. 1907.
- Michajlovic – Michajlovic V., Vukovic G. Srpskohrvatska leksika ribarstva. - Novi Sad, 1977.
- OD – Oxford Dictionary of English Etymology. - Oxford, 1985.
- PKJ,XVI – Adam Tomaszewski. Gwara łopienna i okolicy w północnej Wielkopolsze 1930.
- PMGR – Polskie materiały gwarowe rękopiśmienne pochodzą z kartoteki Słownika gwar polskich znajdującej się w pracowni Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego w Krakowie.
- Pobl. – Gustaw Pobłocki. Słownik kaszubski z dodatkiem idiotyzmów chełmińskich i kociewskich. Chełmno 1887.
- PF,V – Prace Filologiczne. Warszawa od 1885. Hieronim Lopaciński. Przyczynki do nowego słownika języka polskiego 1899.
- PYPAN – Prace językoznawcze Polskiej Akademii Nauk. Wrocław, od 1954. Mieczysław Szymczak. Słownik gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim, cz. VIII, Z-Ż. 1973.
- S – Bernard Sychta. Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej .VI, U-Ż 1973.
- Wahrig – Wahrig . Deutsches Wörterbuch. - Güterslon-München, 1986-1991.
- Walde – Walde A. Lateinisches etymologisches Wörterbuch. - Heidelberg, 1938.
- Wisła, VIII – Miesięcznik geograficzno-etnograficzny. I-XX. Warszawa od 1885. Władisław Matlakowski. Przy międleniu lnu na Podhalu 1894.
- Zb. X,XI – Stanisław Ciczewski. Lud rolniczo-górniczy z ocolic Sławkowa w powiecie olkuskim.1886, 1887.